

POLOŽAJ ROMA MUSLIMANA ZAPADNE SRBIJE PREMA IZVJEŠTAJIMA IMAMATA DŽEMATA VIŠEGRAD (1937–1941)

Hikmet KARČIĆ

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
Univerziteta u Sarajevu
karcichikmet@gmail.com

SAŽETAK: Rad analizira položaj muslimanskog stanovništva u zapadnoj Srbiji uoči Drugog svjetskog rata na osnovu arhivske građe Imamata džemata Višegrad iz perioda 1937–1941. godine. Korišteni izvori obuhvataju službene izvještaje upućene Ulema-medžlisu i Vakufskoj direkciji u Sarajevu, koji sadrže podatke o demografskoj strukturi, vjerskom životu, obrazovanju, socijalnom položaju i identitetskim procesima muslimana u Užičkom džematu i okolnim mjestima. Analiza pokazuje da su muslimani u Srbiji bili malobrojni, prostorno rasuti, socijalno marginalizirani i institucionalno zapostavljeni, ali da se uoči rata bilježe i pokušaji obnove vjerske svijesti i očuvanja identiteta. Ova građa predstavlja vrijedan izvor za proučavanje manjinskih muslimanskih zajednica izvan Bosne i Hercegovine u međuratnoj Jugoslaviji.

Ključne riječi: muslimani, Romi, Hasan Hadžiabdić, Srbija, Imamat Višegrad, Drugi svjetski rat

Uvod

Pitanje položaja muslimanskog stanovništva u Srbiji u međuratnom periodu predstavlja marginaliziranu temu u historiografiji Kraljevine Jugoslavije. Dok je pažnja historičara dominantno bila usmjerena na muslimane Bosne i Hercegovine, Sandžaka i Kosova, muslimanske zajednice u zapadnoj i centralnoj Srbiji ostale su gotovo nevidljive u naučnim istraživanjima. Razlog tome leži u njihovoj malobrojnosti i u prostornoj rasutosti, ali i u percepciji da se radi o "ostatku" nekadašnjih muslimanskih

zajednica bez većeg političkog ili društvenog značaja.

Arhivska građa Imamata džemata Višegrad iz perioda 1937–1941. godine omogućava rijedak i dragocjen uvid u svakodnevni život muslimana u Užičkom džematu i širem prostoru zapadne Srbije. Ovi izvještaji ne predstavljaju samo administrativnu korespondenciju između lokalnih vjerskih predstavnika i centralnih islamskih institucija u Sarajevu, već i autentična svjedočanstva o vjerskom, socijalnom, obrazovnom i identitetskom stanju

jedne marginalizirane zajednice neposredno pred Drugi svjetski rat.

Autor izvještaja je Hasan-ef. Hadžiabdić, imam iz Višegrada. U *Leksikonu bošnjačke uleme* autora Ahmeda Mehmedovića navodi se da je Hasan-efendija Hadžiabdić (1882–1957), sin Fehimov, rođen u Gornjem Vakufu, gdje je započeo svoje vjersko obrazovanje pohađajući mekteb (Mehmedović, 2019:192). Školovanje je nastavio u Fejziji medresi u Travniku, u kojoj je proveo šest godina, a potom u Gazi Husrev-begovoj Hanikah medresi u Sarajevu, kao i u Darul-mualliminu.

Nakon završetka obrazovanja ime-novan je imamom i vjeroučiteljem u Gornjem Vakufu, gdje je službovao od 1910. do 1934. godine. U kasnijem periodu obavljao je imamsku dužnost u Rudom i Višegradu, a od 1942. go-dine djelovao je kao imam-matičar u Visokom. Pored imamskog rada, bio je angažiran i kao predavač u vi-sočkoj medresi, u kojoj je u jednom periodu obavljao i funkciju upravitelja. U mirovinu je otišao 1946. godine, nakon čega se vratio u rodni Gornji Vakuf, gdje je i preminuo 25. febru-ara 1957. godine.

Iako autor izvještaja, u cijelom posmatranom periodu stanovništvo Užičkog džemata dosljedno označava terminom *muslimani*, analiza sadržaja izvještaja upućuje na zaključak da se u značajnoj mjeri radi o romskim zajednicama islamske vjeroispovijesti. Ove zajednice predstavljale su, u veli-koj mjeri, jedini preostali musliman-ski sloj stanovništva u zapadnoj Srbiji nakon dugotrajnog procesa protjeri-vanja i iseljavanja bošnjačko-musli-manskog stanovništva iz ovih krajeva tokom XIX i početkom XX stoljeća. Njihova socijalna struktura, način ži-vota i izražena marginalizacija, kako vjerska tako i društvena, upućuju na činjenicu da su upravo te zajednice

ostale izložene pritiscima i zapušte-nosti, bez institucionalne zaštite i šire društvene podrške. U kasnijim izvještajima autor posredno ukazu-je na njihov diskriminiran položaj u srbijanskom društvu, što dodatno potvrđuje da se radilo o višestruko marginaliziranoj populaciji, istovre-meno obilježenoj vjerskom, etničkom i socijalnom pripadnošću.

Cilj ovog rada jeste da se, kroz hronološku analizu izvještaja nasta-lih u periodu od 1937. do 1941. go-dine, sagleda položaj muslimanskog stanovništva u Srbiji uoči Drugog svjetskog rata. Posebna pažnja posvećena je demografskoj strukturi i prostornoj rasutosti muslimana, ste-penu njihove vjerske zapuštenosti, kao i socijalno-ekonomskim prilikama u kojima su živjeli. Rad razmatra i pro-cese asimilacije i očuvanja vjerskog i kulturnog identiteta, te ulogu vjerskih institucija i pojedinaca u nastojanji-ma da se, u nepovoljnim okolnostima, očuva kontinuitet islamskog života.

Demografska struktura i pro-storna rasutost muslimana (1937)

Najraniji izvještaj iz decembra 1937. godine daje preciznu i stati-istički vrijednu sliku muslimanskog

stanovništva u Užičkom džematu. Muslimani su živjeli rasuti u više srezova: Užice, Bajina Bašta, Čajeti-na, Rogačica, Čačak, Arilje, Požega i Guča. Nigdje ne postoji kompaktna muslimanska zajednica, već se radi o manjim grupama ili pojedinačnim porodicama, često okruženim većin-skim pravoslavnim stanovništvom.

Ukupan broj muslimana u poje-dinim mjestima je mali, a njihova društvena vidljivost gotovo nepo-stojeća. Upravo ta rasutost predstavlja ključni strukturalni problem: bez koncentracije stanovništva teško je organizirati džemat, održavati redovnu vjeronauku, sprovoditi vjerske obrede i očuvati kolektivni identitet.

Izvještaj jasno ukazuje da su mu-slimani u tim krajevima “mnogo za-ostali u pogledu vjere”, što nije posljeditica njihove nezainteresiranosti, nego dugogodišnjeg odsustva insti-tucionalne brige. Još u ovoj ranoj fazi jasno se nazire obrazac: margi-nalizacija nije samo društvena, ona je i institucionalna.

Na osnovu izvještaja Imamata džemata Višegrad od 31. decembra 1937. godine, moguće je rekonstrui-rati osnovnu demografsku strukturu muslimanskog stanovništva u Uži-čkom džematu:¹

Mjesto	Broj domova	Broj članova
Užice	23	102
Bajina Bašta	20	86
Čajetina	4	8
Rogačica	5	19
Čačak	5	34
Guča	3	5
Arilje	1	3
Požega	4	8
Ukupno	65	265

¹ Gazi Husrev-begova biblioteka (GHB), Arhiv Islamske zajednice

(AIZ), Fond Ulema-Medžlis, UM-11-2447/1941, Izvještaj Imamata

džemata Višegrad, br. 537/37, 31. 12. 1937.

Prema dostupnim podacima iz izvještaja, obrazovna uključenost muslimanske djece bila je izuzetno ograničena. U osnovnim školama evidentirano je najviše dvadeset i jedno muslimansko dijete, dok je u gimnazijama bilo prisutno svega nekoliko učenika muslimanske vjeroispovijesti. Posebno je značajno naglasiti da nijedno dijete nije bilo uključeno u sistemsko vjersko obrazovanje, što jasno ukazuje na dugotrajan prekid u organiziranom prenošenju vjerskog znanja i odsustvo institucionalne brige za vjerski odgoj muslimanske omladine u ovom području.

Ovi podaci jasno ukazuju na izrazitu demografsku malobrojnost i raskorak, što je imalo direktan utjecaj na slab razvoj vjerskog i društvenog života muslimana u ovim krajevima.²

Vjerski život i obrazovanje: pokušaji obnove (1938)

Tokom 1938. godine dolazi do intenzivnijeg angažmana imama na terenu. Izvještaji iz maja, juna i jula 1938. svjedoče o prvim sistemskim pokušajima organiziranja vjeronauke u osnovnim školama i gimnazijama u Užicu, kao i o nastojanju da se djeca upoznaju s osnovama islamske tradicije. Međutim, stanje koje imam zatiče izrazito je teško. Djeca ne znaju ni osnovne islamske formule (poput Bismile), arapski jezik im je potpuno stran, a isto neznanje prisutno je i kod njihovih roditelja. Time se jasno pokazuje da je u pitanju višegeneracijski prekid vjerskog znanja. Već u prvom izvještaju naglašava se da su muslimani “mnogo zaostali u pogledu vjere”, dok djeca “nemaju pojma o vjeronauci” i ne poznaju ni osnovne islamske pojmove.³ Iako izvještaji iz 1938. otkrivaju dugotrajan prekid u

prenošenju vjerskog znanja, imam je nastojao kroz razgovore s roditeljima uključiti što više djece u vjersku pouku. Posebno potresni su navodi o diskriminaciji djece u školama, gdje su muslimanska djeca izložena vrijeđanju i pogrđnim nazivima. Ovi podaci pokazuju da se vjerska marginalizacija preklapa s društvenom stigmatizacijom, što je dodatno otežavalo očuvanje identiteta.

Ipak, izvještaji bilježe i prve pozitivne pomake: djeca pokazuju interesiranje za vjeronauku, roditelji prihvataju razgovore s imamom, a autoritet škole počinje reagirati na otvorene oblike diskriminacije.⁴

Socijalna marginalizacija i “dvojni identitet” (1938–1939)

Izvještaji Imamata u Višegradu o stanju muslimana u zapadnoj Srbiji kontinuirano ukazuju na njihov težak socio-ekonomski položaj, koji su uglavnom zaposleni kao hamali, kovači i zanatlije, bez stabilnih prihoda. Siromaštvo direktno utječe na obrazovanje djece i očuvanje vjerskih običaja.⁵

Posebno je značajna pojava tzv. “dvojnog imena”, gdje muslimani koriste muslimansko ime u privatnom, a pravoslavno ili općeprihvaćeno ime u javnom prostoru, što svjedoči o pritisku asimilacije.⁶ Ova praksa jasno govori o prilagodbi većinskom društvu radi opstanka.

Socijalni položaj muslimana dodatno otežava očuvanje vjerskih normi. Većina se bavi teškim fizičkim poslovima (hamali, kovači, potkivači), živi u siromaštvu i bez mogućnosti da djeci omogući dalje školovanje. Izvještaji iz 1939. godine ukazuju na izuzetno mali broj djece koja nastavljaju školovanje, a gotovo potpuni izostanak interesiranja za medrese u Bosni.

Jedna od ključnih tema izvještaja iz 1938. i 1939. godine jeste problem sklapanja šerijatskih brakova. Zbog potrebe posebnog ovlaštenja šerijatskog suda u Beogradu i finansijskih troškova, veliki broj muslimana živi u vanbračnim zajednicama.⁷ Ovaj fenomen ne proizlazi iz odbacivanja vjere, već iz pravno-administrativnih ograničenja koja muslimane stavljaju u nepovoljan položaj u odnosu na većinsko stanovništvo.

Identitet između asimilacije i očuvanja (1940–1941)

Izvještaji iz 1940. godine predstavljaju vrhunac analitičke vrijednosti ove građe. Izvještaji iz 1940. godine prvi put eksplicitno govore o društvenoj stigmatizaciji muslimana, koji su nazivani pogrđnim imenima i smatrani društveno inferiornim.⁸ U njima se eksplicitno govori o tome da su muslimani u ovim krajevima “prezreni” i nazivani pogrđnim imenima – “cigani”, što ukazuje na duboko ukorijenjenu društvenu stigmatu.

Ipak, istovremeno se bilježi i proces ponovne afirmacije identiteta. Djeca počinju javno isticati da muslimani rado pohađaju vjeronauku i s ponosom prihvataju vjerski identitet, a obavljanje prve dženaze po islamskim propisima u Užicu ima snažan simbolički značaj.⁹

Zanimljivo je i poređenje lokalnih zajednica: dok su muslimani u Arilju materijalno stabilni i društveno prihvaćeni, u Ivanici su duboko siromašni i gotovo potpuno asimilirani. Ove razlike pokazuju da procesi asimilacije nisu jednolični, već zavise od lokalnih ekonomskih i društvenih uvjeta.

Izvještaji iz početka 1941. godine ukazuju na to da, uprkos kontinuiranom radu imama, sistemsko podrška i dalje izostaje. Potreba za literaturom,

² Gazi Husrev-begova biblioteka (GHB), Arhiv Islamske zajednice (AIZ), Fond Ulema-Medžlis, UM-11-2447/1941, Izvještaj Imamata džemata Višegrad, br. 537/37, 31. 12. 1937.

³ GHB, AIZ, Fond Ulema-Medžlis, UM-11-2447/1941, Izvještaj Imamata džemata Višegrad, br. 230/38, maj–juni 1938.

⁴ Ibid.

⁵ GHB, AIZ, Fond Ulema-Medžlis, UM-11-2447/1941, Izvještaj Imamata džemata Višegrad, br. 236/38, juli 1938.

⁶ Ibid.

⁷ GHB, AIZ, Fond Ulema-Medžlis, UM-11-2447/1941, Izvještaj Imamata džemata Višegrad, br. 285/38, august 1938.

⁸ GHB, AIZ, Fond Ulema-Medžlis, UM-11-2447/1941, Izvještaj Imamata džemata Višegrad, br. 207/40, maj 1940.

⁹ GHB, AIZ, Fond Ulema-Medžlis, UM-11-2447/1941, Izvještaj Imamata džemata Višegrad, br. 29/40, juni–august 1940.

finansijskom podrškom i institucionalnom brigom ostaje stalno prisutna.¹⁰ Istovremeno, primjetno je da se među muslimanima javlja svijest o vlastitoj zapostavljenosti, ali i potreba za očuvanjem identiteta. Ova svijest, međutim, ostaje krhka i nedovoljno institucionalno oslonjena, što će Drugi svjetski rat dodatno destabilizirati.

Posljednji sačuvani dokument u ovoj arhivskoj cjelini datira iz juna 1941. godine, nakon čega sudbina muslimanskog stanovništva ovih krajeva ostaje nepoznata. Izvori ne pružaju podatke o njihovom daljem kretanju niti o posljedicama ratnih zbivanja koje su ubrzo zahvatile čitav prostor zapadne Srbije. U historiografskom smislu, mogu se pretpostaviti različiti ishodi: dio stanovništva mogao je ostati na prostoru Srbije, gdje je bio izložen represiji i nasilju fašističkih vlasti, dok je drugi dio eventualno prešao u Bosnu i Hercegovinu, gdje ih je, u okviru politike Nezavisne Države Hrvatske, mogla zadesiti slična sudbina. Bez obzira na ishod, ovi izvještaji predstavljaju vrijedan fragmentarni zapis o životu muslimanske romske zajednice uoči velikih ratnih i društvenih lomova. Istovremeno, oni svjedoče o izraženoj spremnosti i odlučnosti pojedinca – imama – da, u krajnje nepovoljnim okolnostima, preuzme brigu o jednoj višestruko marginaliziranoj manjinskoj zajednici, čime ovi dokumenti prevazilaze puku administrativnu vrijednost i zadobijaju širi historijski značaj.

Zaštita Roma (1941)

Godine 1941. kada je došlo do formiranja Nezavisne Države Hrvatske i Nedićeve Srbije, počele su dolaziti grupe muslimana Roma iz Srbije u Višegrad da traže od Hasan-ef. Hadžiabdića zaštitu. On je otišao s njima i po povratku je napisao kraći izvještaj Ulema-medžlisu u Sarajevu 22. juna iste godine. Ovaj dopis predstavlja vrijedan izvor za razumijevanje rane faze primjene rasnih zakona. U ovom dokumentu Hadžiabdić izvještava o

pritislima i mjerama koje su lokalne vlasti provodile nad romskim muslimanskim stanovništvom u Srbiji, posebno u užičkom kraju.

On navodi da su pojedinci i čitave zajednice bili administrativno obilježeni kao “nearijevci”, te izloženi ponižavajućim i opasnim mjerama: “...bili označeni kao nearijevci od strane srpskih vlasti i koji su imali da nose trake nearijevaca...” Ovakva praksa vizuelnog obilježavanja bila je dio šire politike segregacije, s jasnim ciljem dehumanizacije i pripreme terena za daljnje represivne mjere, što je Romima prijetilo u još radikalnijem obliku.

Suočeni s prijetnjom proglašenja “nearijevcima”, stanovnici užičkog džemata tražili su zaštitu kod vjerskih autoriteta. Hadžiabdić svjedoči o masovnosti tog straha: “...stanovnici užičkog džemata počeli su pojedinačno i u grupama dolaziti sa svojim željama u Višegrad i meni kao imamu obraćati se i tražiti od mene pomoć...” U odgovoru na ove zahtjeve, imam Hadžiabdić se svjesno izložio ozbiljnoj opasnosti. U dopisu navodi: “...da sam izložen svim neprijatnostima i opasnosti za život otišao i uspio kod nadležnih...” Jedan od ključnih uspjeha ovih intervencija bio je formalno osporavanje rasne kvalifikacije muslimana: “...da se ti muslimani ne smatraju nearijevcima...” Ova formulacija imala je doslovno egzistencijalno značenje, jer je razlika između statusa “arijevca” i “nearijevca” često značila razliku između života i smrti. Hadžiabdić dodatno navodi i konkretne posljedice takvih intervencija: “...uspio da se zadrži u službi narednik policije i jedan policajac musliman.”

Dopis također otkriva neujednačenost i proizvoljnost u postupanju vlasti. Dok su muslimani u Užicu, Čačku, Ivanjici i Arilju proglašeni “arijevcima”, situacija u Bajnoj Bašti ostala je neizvjesna: “...dočim za muslimane Bajne Bašte to pitanje još nije definitivno riješeno...” Posebno je indikativan kriterij jezika, koji je eksplicitno korišten kao sredstvo diskriminacije Roma: “...da im maternji jezik nije ciganski nego srpski...” Ovaj citat jasno

pokazuje kako je romski identitet bio tretiran kao diskvalificirajući i opasan, bez obzira na vjersku pripadnost.

U kontekstu delegacije muslimana iz Krupnja, Hadžiabdić bilježi da su njemačke vlasti obećale spas onima koji pribave tražena uvjerenja: “...te prema tome će oni biti spašeni.” Značajno je da su čak i okupacione vlasti upućivale na institucionalni autoritet vjerskih struktura: “...da se vjersko starešinstvo obrati u Beograd.”

Hadžiabdićev dopis sadrži i snažnu dijagnozu društvene klime u kojoj su se Romi i muslimani našli: “...tolika agitacija i mržnja prema bosansko-hercegovačkim muslimanima, da je nemoguće opisati...” Ovakva atmosfera dovela je do kolektivne stigmatizacije: “...jer sve što se učini ovdje pripisuje se njima grijeh.” Ovi navodi jasno oslikavaju mehanizme propagande i demonizacije koji su tad u Srbiji postojali prema Bošnjacima u Bosni i Hercegovini.

U završnom dijelu dopisa, Hadžiabdić navodi i praktične savjete koje je davao ugroženom stanovništvu: “...savjetovao sam im da svoje mladiće zapošljavaju i odašiljavaju što više u Bosnu...”

Zaključak

Na osnovu arhivske građe Imamata džemata Višegrad iz perioda 1937–1941. godine, može se zaključiti da su muslimani u Srbiji uoči Drugog svjetskog rata živjeli na marginama društva, suočeni s demografskom rasutošću, vjerskom zapuštenošću, socijalnim siromaštvom i institucionalnom zanemarenošću. Istovremeno, ovi izvještaji svjedoče o snažnoj ulozi pojedinaca, prije svega imama, u pokušajima očuvanja vjerskog i kulturnog identiteta. Uprkos ograničenim sredstvima i brojnim preprekama, uoči rata vidljivi su prvi znaci obnove vjerske svijesti i samopoštovanja muslimanske zajednice. Ova građa ima izuzetnu historiografsku vrijednost jer pokazuje da su muslimani u Srbiji, iako malobrojni i često zaboravljeni, bili aktivni nosioci vlastitog identiteta, čija je sudbina neposredno pred Drugi svjetski rat ostala otvorena i neizvjesna.

¹⁰ Izvještaj Imamata džemata Višegrad, br. 21/1941, januar–mart 1941.

IMAMATI DŽEMATA VIŠEGRAD
 537/37

Ulema medžisu Sarajevu

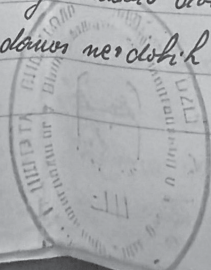
putem vakuf. mezarj. por. tušegrad

Izvjestaj:

O radu uučkog dženata, koji je u okolostanju tušegradu imamata u vremenu od 1. oktobra do 31. decembra 1937 godine po prikupljenim podacima, u rezovima uučkog dženata ima muslimanskog žitofa u sledećim rezovima:

- 1.) Ušće: ima 23 doma sa 102 člana i od ovog broja pohadta narostnu osnovnu školu u Ušću 4. učenika i to 2. muška i 2. žensko a i gimnaziju u Ušću pohadta nekoliko stoletu muslimanske vjersko-povj. i
- 2.) Čajetina: ima 4 doma, sa 8 članova i to 5 muških i 3 ženska člona.
- 3.) Bojna Basta: ima 60. domova sa 86. članova od kojeg broja pohadta narostnu osnovnu školu 7. djece i to 4. muška i 3. ženska
- 4.) Pogacica: ima 5. domova sa 19. članova i to 10. muških i 9 ženskih.
- 5.) Guča: ima 3. doma sa 5. članova i to 2. muška i 3. ženska,
- 6.) Čačak: ima 5. domova sa 34. člana od kojeg broja pohadta narostnu osnovnu školu 3. učenika
- 7.) Atiže: ima 1. dom sa 3. člana i to 1. muški i 2. ž.
- 8.) Božega: ima 4. doma sa 8. članova i to: 5 muških i 3 ženska.

Ushinam u pomenitih mjestima, mnogobrojni u pogledu vjere, a i djeca koji pohadaju škole, nemaju prijma a vjerovani; Da imam na raspolaganju materijalnih sredstava otisao bih u pomenute mjesta i upute ojeu vjerovani to im ujedno podijelo nekoliko vjerskih knjiga a ohrabrio ohrabrio nekoliko vatrova. Predložiti imam: ovog dženata dobivali u redovna honorar ka vrstene uučkog dženata a ja mi do danas medžisih i ako ga vrstine uči 3. mjesec pa molim da mi se oduseli.

Višegrad, dne 31. XII 1937
 Imam matnchar:
 Hadžibegović

Izvjestaj Imamata džemata Višegrad, br. 537/37, 31. XII 1937.

IMAMAT DZEMATA VIŠEGRAD

Broj 291/41.

U l e m a M e d ž l i s u

✓

S a r a j e v u

=====

Povodom pitanja o rasčišćavanju rasne pripadnosti arijevacu i nearijevaca stanovnika Džemata užičkog i dr. koji su bili označeni kao nearijevci od strane srpskih vlasti i koji su imali da nose trake nearijevaca-stanovnici užičkog džemata počeli su pojedinačno i u grupama dolaziti sa svojim ženama u Višegrad i meni kao imamu obradati se i tražiti od mene pomoć, da bezuvjetno idem sa njima.

Sa izloženog, a na njihova bezuvjetna traženja da idem sa njima u Užice i druga mjesta, izvješćavao sam naslov, da sam izlažući se svim neprijatnostima i opasnostima za život otišao i uspio kod nadležnih, da se ti muslimani ne smatraju nearijevcima, te sam izmedju ostalih uspjeha, uspio, da se zadrži u službi narednik policije i jedan polici-
cajao musliman.

Muslimani mjesta Užice, Oačak, Ivanjice i Arilja mojim zauzimanjem oznaceni su kao arijeveci, dočim za muslimane Bajne Bašte to pitanje još nije definitivno riješeno, jer kod sebe nisam imao potrebnih podataka o njima, ali pored toga sam se pismeno obratio na tamošnje upravne vlasti, što ako ne uapije vraću i tamo lično otići.

Na 19. ovoga mjeseca predvečer sam njemačkim vlastima jednu delegaciju muslimana iz Erupnja povodom ovoga pitanja, te su im rekli da i oni postupe kao što su postupili užički muslimani. Tom prilikom su im još rekli, da pored vjerskog i rasnog uvjerenja primonesu još uvjerenje od civilnih vlasti, da im maternji jezik nije ciganski nego srpski, pa su otišli da takva uvjerenja donee, koja će im njemačka vlast poslije potvrditi, te prema tome će i oni biti spašeni.

Njemačke vlasti su im tom prilikom rekli, da u koliko im civilne vlasti nebi izisle u susret, da se vjereko starešinstvo obrati u Beograd.

Znajući da ova pitanja interesuju Njegovu preuzvišenost Reisulemu, umoljava se naslov, da g upczna sa učinjenim u ovoj stvari.

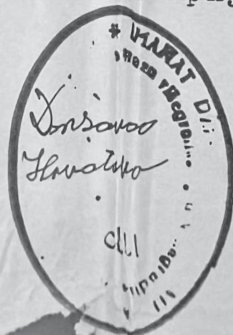
Prilikom ovoga putovanja sa uvjao da je tolika agitacija i mržnja prema Bosansko-Hercegovackim muslimanima, da je nemogude opisati, jer sve što se učini ovdje upisuje se u njihov grijeh.

Molim naslov da ovaj moj izvještaj primi za mjesec, travanj svibanj i lipanj, jer prilikom ovoga moga putovanja potrošio sam i zadužio se na račun ovoga tromjeseca.

Prilikom moga boravka medjutamošnjim muslimanima savjetovao sam ih, da svoje mladiće zaposljavaju i odašiljavaju što više u Bosnu a starije pošto su u nemogućnosti, da tude i ostaju i smrt sačekaju.

Ova putovanje bilo mi je ugodno kada sam vidio koliko je zadovoljstvo i veselje kod njih vladalo prilikom moga povratka.

U Višegradu, dana 22. lipnja 1941 god.

Imamski imam
Hadžiabdića

Dopis Hasan-ef. Hadžiabdića Ulema-medžlisu 22. juna 1941.

Izvori i literatura

Arhiv

- Gazi Husrev-begova biblioteka, Arhiv Islamske zajednice, Fond Ulema-medžlis.
Izveštaj Imamata džemata Višegrad, br. 537/37, 31. XII 1937.
Izveštaj Imamata džemata Višegrad, br. 230/38, maj–juni 1938.
Izveštaj Imamata džemata Višegrad, br. 236/38, juli 1938.
Izveštaj Imamata džemata Višegrad, br. 285/38, august 1938.
Izveštaj Imamata džemata Višegrad, br. 207/40, maj 1940.

- Izveštaj Imamata džemata Višegrad, br. 29/40, juni–august 1940.
Izveštaj Imamata džemata Višegrad, br. 21/1941, januar–mart 1941.
Dopis Imamata džemata Višegrad, br. 241/1941, 22. juni 1941.

Knjige

- Ahmed Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, Gazi Husrev-begova biblioteka, 2019.

الموجز

وضع العجر المسلمين في غرب صربيا وفقا لتقارير مكتب الأئمة في فيشيغراد (1937–1941)

حكمت كارتشيتش

يُحلل هذا البحث وضع السكان المسلمين في غرب صربيا قبيل الحرب العالمية الثانية، بالاستناد إلى المواد الأرشيفية لدى مكتب الأئمة في فيشيغراد بين عامي 1937–1941. وتشمل المصادر المستخدمة تقارير رسمية مُرسلة إلى مجلس العلماء ومديرية الأوقاف في سراييفو، والتي تتضمن بيانات عن التركيبة السكانية والحياة الدينية والتعليم والمكانة الاجتماعية وعمليات بناء الهوية لدى المسلمين في أوجيتسي والمناطق المحيطة بها. ويُظهر التحليل أن المسلمين في صربيا كانوا قليلي العدد، ومتفرقين جغرافيا، ومهمشين اجتماعيا، ومُهملين مؤسسيا، ولكن قبيل الحرب جرت محاولات لاستعادة الوعي الديني والحفاظ على الهوية. وتُمثل هذه المادة مصدرا قيّما لدراسة الأقليات المسلمة خارج البوسنة والهرسك، في يوغوسلافيا بين الحربين العالميتين.

الكلمات المفتاحية: المسلمون، العجر، حسن حاجابديتش، صربيا، مكتب أئمة فيشيغراد، الحرب العالمية الثانية.

Abstract

THE POSITION OF MUSLIM ROMA IN WESTERN SERBIA ACCORDING TO THE REPORTS OF THE IMAMATE OF THE VIŠEGRAD JAMAAT (1937–1941)

Hikmet Karčić

The paper analyzes the position of the Muslim population in western Serbia on the eve of the Second World War on the basis of archival material of the Imamate of the Višegrad jamaat from the period 1937–1941. The sources used include official reports sent to the Ulema-Majlis and the Waqf Directorate in Sarajevo, which contain data on the demographic structure, religious life, education, social position, and identity processes of Muslims in the Užice jamaat and surrounding places.

The analysis shows that Muslims in Serbia were few in number, spatially dispersed, socially marginalized, and institutionally neglected, but that on the eve of the war there were also recorded attempts to renew religious consciousness and preserve identity. This material represents a valuable source for the study of minority Muslim communities outside Bosnia and Herzegovina in interwar Yugoslavia.

Keywords: Muslims, Roma, Hasan Hadžabdić, Serbia, Imamate of Višegrad (office of an imam), Second World War